

לראשית דרכו של ניב המחודש - שנתיים ראשונות: תשי"ח-תשי"ט

השלמה לחומר שנדפס בספר התרבות העברית באמריקה

משה פלאי

הקדמה

בספרי התרבות העברית באמריקה: 80 שנות התנועה העברית בארצות-הברית, שיצא לאור ב-1988, נכתבו תולדות התנועה העברית בקיצור, כנדרש מהיסטוריה תרבותית, תוך הבאת כל הפרטים הנדרשים להבנת התמונה הכוללת, בליווי שרטוט הרקע החברתי והתרבותי, הסברים והערכות. אך מטיבם של דברים שפרטים רבים הושמטו תוך בחירת החומרים הראויים לפרסום בהיקף של שמונים שנה. עתה הגיעה השעה להשלים את הפרטים, למלא את החסר, להוסיף את הצבעים.

שער של ניב

דיווח מתוך הספר: שנת תשי"ח

"בנוער העברי חלו התפתחויות עם חידוש הופעתו של כתב-העת ניב בעריכתו של כותב שורות אלה, משה פלאי, שהגיע מישראל לצורכי לימודים באוניברסיטה, והצטרף לוועד הפועל של תנועת הנוער. נקבע עיצוב חדש ומודרני לריבעון, והוא החל להופיע בקביעות ובו מדורים חדשים וחומר מגוון. במשך השנים השתתפו בכתב-העת סופרים ומחברים שחלקם המשיך לעסוק בתרבות העברית בהוראה, מחקר וכתיבה. ביניהם היו אברהם הולק, מאיר מוסקוביץ, יעקב בלידשטיין, אברהם מרתאן, עידית סלומוביץ (לובצקי), אברהם באגר, אברהם פוקסמן, צבי ליבר, רחל ויינשטיין, צבי יהודה, שלמה סינגר, חיים רייך, נחום וולדמן, ואחרים" (התרבות העברית באמריקה, עמ' 294).

ב4 ביולי 1957 הגעתי לניו-יורק מישראל כסטודנט. חודשים אחדים אחר כך קיבלתי הצעה שקסמה לי ביותר, כמי שבא ללמוד עיתונאות בניו-יורק. הוצע לי לערוך את כתב-העת העברי ניב, בטאון הסופרים הצעירים בארצות-הברית. היתה זו הזדמנות מתאימה עבורי להמשיך בעבודה עיתונאית, שעסקתי בה בשנים הקודמות, בעת שירותי בצבא, ולמעשה להתקדם ולערוך כתב-עת בעברית.

ב-1957 (ראשית תשי"ח) התחלתי לערוך את ניב, כתב-עת שהחל להופיע בשנת 1937, עם ייסוד הנוער העברי, ובעת ובעונה אחת גם לעסוק בתנועת הנוער של ההסתדרות העברית.

שרטוט רקע: בסוף שנות ה-50 עברו משרדי ההסתדרות העברית לבניין ברחוב 16 בין השדרה השישית והשביעית ששופץ ונעשה ל'מרכז' התנועה העברית. בשנת 1957, בעת שהגעתי לניו-יורק,

כבר פתח המרכז את שעריו. בבניין זה שוכנו משרדי ההסתדרות העברית, הדאר, שהיה אז תחת הנהלה עצמאית, 'מסד', מחנות הקיץ העבריים, וועד האומנות העברית, שכלל כיתות למוסיקה ומחול, שאף הם היו עצמאיים, אף כי נוסדו בתחילה במסגרת ההסתדרות העברית.

משה פלאי הוא פרופסור לספרות עברית חדשה וראש התוכנית ללימודי היהדות באוניברסיטת מרכז פלורידה באורלנדו. תחומי עיסוקו: ספרות ההשכלה העברית והתרבות העברית באמריקה, נושאים שבהם פרסם מאמרים לרוב.

בישראל: ראיון עם הסופר יהודה בורלא וקטעים מספרו אלה מסעות יהודה הלוי, ושיר של המשורר ש. שלום. החומר של הסופרים הצעירים כלל שיר מאת יהודית רוזנבאום בשם "שושני סתיו" ושיר מאת חנה פרמילנט בשם "מחזורים", ומאמר ביקורת על שירתו של אורי צבי גרינברג מאת יעקב בלידשטיין, כיום פרופיסור במחלקה למחשבת ישראל באוניברסיטת בן גוריון בנגב. ביאליק לרנר, כיום פרופסור לתלמוד באוניברסיטת תל אביב, פרסם ביקורת על כבשת הרש למשה שמיר וכן נרפס מאמר על אומני עין-הוד שהציגו תערוכת ציוריהם בניו יורק, מאת חנה גילבי וזהבה ווייס. שני מאמרים הוקדשו למוסדות חינוכיים עבריים באמריקה: לבית המדרש למורים הרצליה בניו יורק ולמחנות הקיץ 'מסד', שהוקמו ביוזמת הנוער העברי על ידי שלמה שולזינגר. כדי לגשר בין הפעילות של הנוער העברי בעבר ובהווה הזמנו את חיים אברמוביץ, מחנך ומנהל עברי, שהיה מפעילי הנוער העברי בעבר, לכתוב מאמר על ייעודו של הנוער העברי.

בסוף החוברת הובאו פרטים על המשתתפים, והם היו ברוכס הגדול סטודנטים באוניברסיטאות בניו-יורק ובפילדלפיה וסופרים.

החוברת השנייה הופיעה בחודש אייר תשי"ח והיא הוקדשה לעשור לישראל. בחוברת ניכרו כמה שינויים, ותחילה בהרכב המערכת. אחד הסופרים הצעירים, סטודנט ומחנך בבוסטון, אברהם מרתאן, לימים פרופסור לספרות עברית בגרץ קולג' ומשורר, הוזמן להצטרף למערכת, ובמשך השנים תרם משיריו האקוטיים לניב. במרכז החוברת עמד משאל שערכנו בין העורכים הספרותיים של מוספי הספרות בעיתונים הישראליים, בנושא "מהי דמותה של הספרות הצעירה?". השתתפו במשאל ש. סקולסקי, העורך הספרותי של חרות, ב.ג. מיכלי, עורך מאזנים, א. שאנן, עורך מדור הספרות של העיתון דבר, ב. קרוא, עורך המדור הספרותי של העיתון הבוקר, ד. נוי, עורך מדור הספרות באומר,

וא. ב. יפה, העורך הספרותי של על המשמר.

משאל אחד נערך בין נציגים של תנועות הנוער הציוניות בארצות-הברית ובמרכזו נשאלו "מה אנו דורשים מהנוער היהודי?" תנועות הנוער שהשתתפו במשאל היו: בני עקיבא, יהודה הצעיר, השומר הצעיר והמזרחי הצעיר. כל אחד מן הנציגים הביע את חוות דעתו באשר לחובות הנוער הנמצא בשורותיו. נציג בני עקיבא טען כי חובת כל חבר לעלות לארץ; יהודה הצעיר: "חילוי היחיד", המזרחי הצעיר דרש מחבריו קשר עם המדינה, ואילו השומר הצעיר תבע חלוציות ו'קבוציות'. בין המאמרים האחרים: מאיר טננבאום, סטודנט בהרצליה ובקולומביה, ולימים מורה בבתי-הספר הציבוריים, כתב על "מדינת ישראל ודת ישראל", וקבע כי "דת ולאומיות מוכרחות להזדהות זהות גמורה, כבימי קדם, כי אם לאו, עלול הקשר בין יהודי

הגיליון הראשון של ניב הופיע בכסלו תשי"ח לאחר חודשים אחדים של עבודת מערכת, איסוף חומר, עריכתו, סידורו, ועיצוב תבניתו של הרבעון. בראש ובראשונה נקבעה מערכת שבה השתתפו יעקב בלידשטיין, חנה גילבי, יהונתן זינגר, ביאליק לרנר, שמואל קליין, יהודית רוזנבאום, כולם סטודנטים במכללות בניו יורק, שהיה להם עניין בכתובה בעברית והיו פעילים בנוער העברי. הגיליון היה יזמרני וחדשני למדיי בעיצוב, באיורים, במדורים הרבים ובכותרות. כותרת המשנה של ניב היתה: "בטאון הספרות הצעירה יוצא לאור על ידי הנוער העברי ליד ההסתדרות העברית באמריקה".

מדור העורך נקרא "אגב עורכא", ובו הובאו דברי פתיחה להופעת החוברת: "לא יצרנו את ניב יש מאין, שכן, עשרים ושתיים שנה מגוונות ורבות-ענין מאחורי העתון, אך השתדלנו להגיש בטאון ספרותי חדש וחדש, הצועד בקצב אחיד עם התקופה, משקף את הלכי-רוח הספרותיים שבה, ואשר, במרוצת-הזמן, - מקוים אנו - אף ישמש מורה-דרך ומנחה בספרותנו".

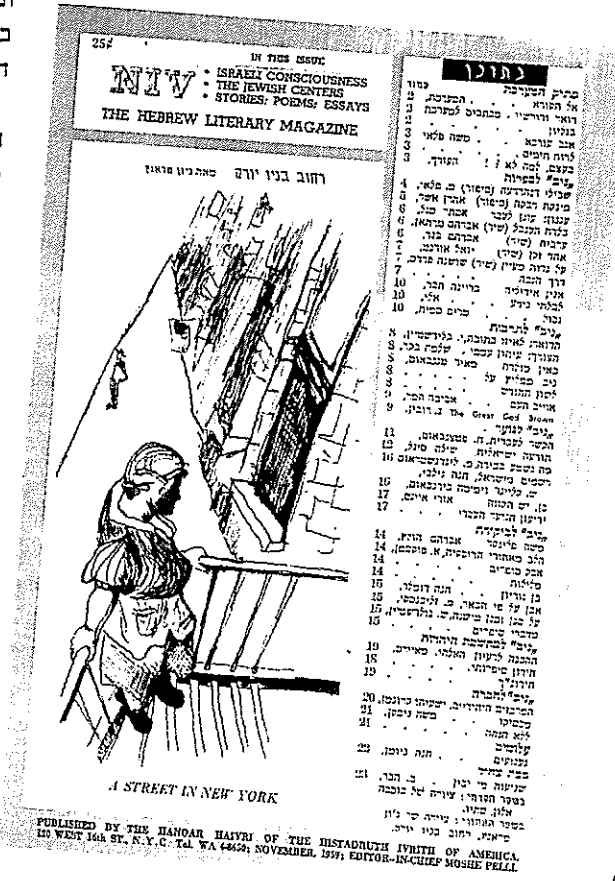
בהמשך ציין העורך את הקשיים כהכנת הגיליון החדש: "כל תו ותג נבדק ונחקר בקפדנות יתר. כל מדור הוגדר ברורות. עבודות תיכנון הגליון, עימוד וציור לא הועברו לפסים מעשיים כטרם נעשו בשנייה ובשלישית, מתוך מטרה ברורה: להגיש לך, הקורא, את מיטב החומר באורח קריא ועניני. ישיבות-מערכת עוד השעות המאוחרות של הלילה היו חוזן נפוז כימים שלפני סגירת הגליון." וכן הודה לסופר דניאל פרסקי ("הטוען" עד היום שהינו חבר 'הנוער העברי') ולסופר ולעורך חיים ליף, מעורכי ניב לשעבר, על עזרתם.

מה פירוש 'בטאון הספרות הצעירה באמריקה'?

אחת השאלות הראשונות שנשאלנו היתה שאלת הזהות. זו שאלה שמר א. ב. יפה, העורך הספרותי של היומון הישראלי על המשמר (שכבר אינו מופיע), שאל את עורך ניב: "רוצה הייתי לדעת בדיוק מה פירוש 'בטאון הספרות הצעירה באמריקה'?" התשובה ניתנה

במאמר העורך: "ניב משמש כלי-מבטא לסופרים צעירים בשפה העברית", והוזכרו סופרים צעירים אמריקאיים כחנה פרמילנט ויהודית רוזנבאום, וישראלים כאלעזר בניווען ואדר קיסרי, שהשתתפו בגיליון הראשון.

מאמר המערכת במדור "מקרה זווי" הבהיר את דרכו של ניב: שתיים הן משימותיו של כתב-העת החדש-ישן: "האחת - ככמה ואולם לספרות עברית צעירה, בארץ ובגולה, והשנייה - כלי-מבטא לנוער העברי". באמצעות שלושה מדורים עיקריים, 'ספרות', 'תרבות' ו'נוער', ניב ינח ידו על דופק החיים הספרותיים בארץ ובגולה, תוך שימת הדגש על הספרות הצעירה, ישקפם ויסבירם. הגיליון הראשון כלל חומר מן הספרות העברית העכשווית

עמוד תוכן של ניב

שהספרות המקומית חייבת להיות קשורה במרכז הספרות - בישראל. יעקב צוזמר, זקן הסופרים העבריים באמריקה, סבר שיש לחנך את הקורא הצעיר להתעניינות בעיתונות ובספרות העברית באמריקה ובישראל.

בתחום היצירה המקורית: משה גיסקן, סטודנט בקולומביה ובסמינר התיאולוגי ולימים מחנך עברי, פרסם סיפור בשם "גשר", יצחק אפשטיין, סטודנט, כתב סיפור בשם "ליל שישי אחד", ודבורה קולין, תלמידת מכללת שטרן, העריכה את היצירה העברית באמריקה. במדור 'החינוך' כתב יהודה הלל קריגר, סטודנט בקולומביה, על הוראות הספרות באמריקה, והתלונן שמלמדים ספרות עברית של המאה הי"ט ולא ספרות עכשווית.

צבי ליבר, חבר מערכת נ"ב וסטודנט באוניברסיטת הישיבה, פרסם כתבה על דיוקנו של העברי כאיש צעיר, על זהותו היהודית והעברית ועל נטיותיו התרבותיות והתעניינותו. מאיר טננבאום, שצורף כחבר המערכת, כתב על לשונות היהודים - עליית העברית וירידת האידיש. יוסף מאירס, סטודנט באוניברסיטת הישיבה ולימים מחנך עברי, כתב על אישיותו של הרב אברהם קוק ומשנתו כמורה-דרך לנבוכי הזמן. שמואל קליין כתב על יחסו של הנוער האמריקאי לדת ואריה קוברין תיאר את חוויותיו בצבא האמריקאי וטען שהמנהיגות היהדות האמריקאית חייבת להתמודד עם ההתבוללות.

החוכרת מעוטרת באיורים, מלווה בכותרות גראפיות מצוירות ומגוונות בחומר רב.

חוברת ג'-ד' הופיעה באייר תשי"ט והשתתפו בה 39 מחברים ויוצרים (כמספרם בגיליון הקודם), מתוכם 10 משתתפים חדשים (בהשוואה ל-25 בגיליון הקודם). 23 מן המשתתפים היו ילידי אמריקה. 10 סופרים 'מבוגרים' השתתפו כמשאלים שנערכו כיוזמת המערכת. החומר מלא גיוון ועניין: יש בו 52 עניינים שונים - 4 סיפורים, 4 שירים, 12 מאמרים כלליים, 8 מאמרי ביקורת, כתבה אחת, סימפוזיון אחד ו-16 מדורי מישנה. בין המחברים שפרסמו סיפורים: אברהם הולץ, מרצה ב'פרודור' של הסמינר התיאולוגי, ולימים פרופסור לספרות, מאיר מוסקוביץ, מחנך בהרצליה ולימים מנהל בבית הספר רמז, ומשה גיסקן. בין המשוררים שפרסמו משיריהם היו אברהם מרתאן, ויואל אורנט וחיים פריד, שניהם סטודנטים בביהמ"ד לרבנים של הסמינר התיאולוגי. דוד ברגר, תלמיד הישיבה דפלטבוש ולימים פרופסור ליהדות בברוקלין קולג' ובאוניברסיטת הישיבה, כתב מאמר על יהדות אמריקה ושלושת ענפיה. יעקב נוסנר, סטודנט בביהמ"ד לרבנים ולימים פרופסור ליהדות, כתב בקורת על ספרו של אברהם השל. בין המתכרים האחרים: תנה פרמילנט, שלום גולדשטיין, יעקב בלידשטיין, עמנואל פדרבוש, צבי קושנר ושמואל מורל.

לסיכום: בהופעתו הרעננה והצעירה, נ"ב היווה משב רוח חדשה וחדישה בשדה הספרות הצעירה באמריקה בהופעתו המחודשת בשנות ה-60. רוב משתתפיו היו סטודנטים במכללות, שלאחר זמן עברו ללמד באוניברסיטאות בארה"ב ובישראל. נ"ב הוסיף להופיע עד שנת תשכ"ו ואחר פסק להופיע, כפי שצינתי בספרי.

דיווח נתון הספר: סיכום שנות ה-60

הנוער העברי, ש'חידש את נעוריו' בסוף שנות ה-50, המשיך לגלות פעילות עירנית, וקבוצה מבוגרוני הצטרפה כמשמרת צעירה להסתדרות העברית, כבשנות ה-40. הנוער המשיך להוציא את נ"ב, הרבעון לספרות עברית צעירה, שהופיע בהידור ובעיצוב מודרני ומושך, וריכוז סביבו קבוצה של סופרים ומחברים צעירים ומבטיחים" (התרבות העברית באמריקה, עמ' 297).

ישראל ובין אחיהם בארצות הנכר, להנתק".

אריה קוברין, עורך דין צעיר, חבר הוועד הפועל של הנוער העברי ופעיל 'מסד', תיאר את "נוף האדם והארמה בישראל" ברשימה שאוירה בצוירה של מרים פרידמן, סטודנטית באוניברסיטת ניו-יורק.

בין היצירות המקוריות נדפס שיר מרשים של אברהם מרתאן בשם "למרחקים אָאָרס". המשורר מבכה את ריחוקו מחיק משפחתו ומאמו: "בנך יצא לדרך רחוקה, אמא/ לא ילטפו צעדיו עוד הדרך לא אשוב, הביתה/ בנך מדהיר סוסיו מעבר לימים/ ולא ישוב לעד, אמא, לראות את פניך החלומות/ למרחקים אָאָרס, למות הנוגה והאפר כחיל". ש. ברילל, מחנך עברי, כתב סיפור בשם "בלחום ישראל". סופר ואמן ישראלי, עודד בורלא, שהיה בהשתלמות בארה"ב פרסם סיפור "זכרונות" מתקופת מלחמת השחרור. משה ליפשיץ (לימים, אביטל), מחנך, חבר איגוד בוגרי 'מסד', ולימים ראש מחלקת התרבות של הסוכנות היהודית בניו-יורק, פרסם תוכנית לפעולה בין הנוער העברי.

עמוד שלם הוקדש לידיעות ורשימות שנדפסו בארץ על נ"ב המחודש. עיתון הבוקר כתב: "רוח חדשה מפעמת בגליון האחרון של נ"ב - כתב העת הספרותי בעברית של הדור הצעיר בארצות-הברית. מי שראה את הגליונות הקודמים של כתב עת זה מוכרח היה להעריך את העמל הרב - היומה והכישרון שהושקעו בהכנת חוברת זו של 'נ"ב' ע"י עורכי החדש, מר משה פלאי (אחד מחברי מערכת 'הבוקר', העושה בארה"ב כתלמיד-משתלם). המאמץ לחידוש הנו כולל: החל מצידור העטיפה וגמר בסידור הגראפי של חיבורים אחרים - בכל ניכר רצון - וגם יכולת לשינוי, לפי המסורת הטובה של ספרות צעירה בכל הזמנים ובכל העמים..."

חידושי השנה השנייה

בשנתו השנייה הופיע הגיליון הראשון בתשרי תשי"ט ובו חידושים נוספים. "ושוב אנו נפגשים", כותב העורך במדור "אל הקורא". "אולי קשה עליך להכירנו, שכן עטינו בגדים חדשים, כחלק מתוכנית יציאתנו אל המרחב. אך אל-נכון תבחין, כי הגרעין נשאר אותו גרעין וכי נ"ב, נשאר נ"ב כשהיה. המחמאה הגדולה ביותר שקיבלנו בזמן האחרון היתה, אולי, כי נ"ב משנה צורתו מגליון לגליון עד לבלי הכיר". זו "אחת התכונות, שכל כתב-עת המכבד את עצמו שואף לה: חוסר קפאון, אי-טפיפה במקום, התקדמות".

בראש ובראשונה חל שינוי במבנה המערכת ו'פרשנו רשתנו אל מחוץ לניו-יורק, לשתייה ולערכה של ארצות הברית', כדברי העורך. למערכת צורף אברהם מרתאן, איש בוסטון, וכן סטודנטים עבריים מלוס אנג'לס, סן פראנציסקו, פילדלפיה, שיקאגו ואף מישראל - רחל סטטמן ועידית סלומוביץ (לימים לובצקי, הספרנית הראשית במכללת שטרן), בוגרות הישיבה דפלטבוש, שלמדו אותה שנה באוניברסיטת בר-אילן בארץ, וכן צורפו צבי ליבר ושמואל מורל, לימים פרופסורים באוניברסיטאות בארה"ב.

במרכז הגיליון נערך משאל בין סופרים והוגי-דעות בנושא "מה נדרוש מהספרות העברית הצעירה באמריקה". המשורר אהרון צייטלין טען שהיצירה אינה "שירה בציבור" ועל כן כל סופר יוצר לעצמו בכיוון שלו. הסופר והלשונאי דניאל פרסקי דרש "ספרות מושרשת באמריקה". המשורר אלחנן אינדלמן סבר, שסופרים עבריים באמריקה חייבים לכתוב על אמריקה. י. ווינגרטן, מזכיר ההסתדרות העברית, אמר שהספרות חייבת לשקף את החיים המקומיים. ד"ר שמואל מירסקי, חבר הנשיאות של ההסתדרות העברית ופרופסור באוניברסיטת הישיבה, הביע את הדעה

תענית

סטודנט ישראלי באמריקה פאת ימיחה ברובאום מדור לצוירט מחנריים

AN ISRAELI STUDENT IN U. S.
(Please Turn To Page 12, 13.)

סטודנט ישראלי בניו-יורק, איור מגיב

שנת תשכ"ז:

"שנת תשכ"ז ציינה מפנה דרמטי בהתפתחות ההסתדרות העברית. הוכנו תוכניות גדולות להקמת מועצה ארצית מורחבת, אך בחררי-חרדים ומתחת לפני השטח כבר הורגשה מציאות של ידידה והידרדרות: פעילות הנוער העברי הופסקה תיב חדל להופיע ובכך נסתיים פרק בתולדות התנועה העברית" (התרבות העברית באמריקה, עמ' 298).

תאריכי ניב ועורכיו

[מתוך ספר התרבות העברית באמריקה, עמ' 370-369]

ניב, כלי-מבטא לסופרים צעירים, גל' א', טבת תרצ"ז חיים) אברמוביץ, חיים) ליפשיץ (ליף), א(ליעזר) ד. פרידלנד, מערכת, כרך א'

ניב, ירחון לסופרים צעירים, כרך ב', גל' א', כסליו תרצ"ח חיים ליפשיץ (ליף), גבריאלי פרייל, עורכים, כרך ב' חיים ליפשיץ (ליף), עורך, מגל' ד', כרך ב'

ניב, ירחון הסתדרות הנוער העברי, כרך ג', גל' א', תשרי תרצ"ט חיים אברמוביץ, חיים ליפשיץ, סעדיה מקסימון, אליעזר ד. פרידלנד, יעקב קבוקוב, ועד המערכת

ניב, כלי מבטא לסופרים צעירים מגל' ד', טבת תרצ"ט חיים ליפשיץ, אליעזר ד. פרידלנד, יעקב קבוקוב, ועד המערכת, מגל' ד', טבת תרצ"ט

חיים ליפשיץ, אליעזר ד. פרידלנד, יעקב קבוקוב, ועד המערכת, כרך ד', ת"ש חיים ליפשיץ, יעקב קבוקוב, עורכים, מגל' ד', כרך ה', חשוון תש"ב

ניב, דו-ירחון, יו"ל ע"י הנוער העברי, כרך ו', תש"ד

יעקב קבוקוב, עורך, כרמי טשרני (ט. כרמי), גרשון ד. כהן, חברי המערכת מגל' ב', טבת-שבט תש"ד נוסף מיכאל ארפא לחברי המערכת

יעקב קבוקוב, עורך ראשי, כרך ז', תש"ה גרשון כהן, כרמי טשרני (ט. כרמי), תש"ה

כרמי טשרני, עורך ראשי, כרך ח', תש"ו גרשון דוד כהן, עורך, כרך ט', תש"ז ראובן בר-לבב, תש"ז

דידי מנוסי, אדר תשט"ו דב גנחובסקי, חיים קלכהיים, אייר תשט"ו חיים קלכהיים, תשט"ז, תשי"ז

ניב, בטאון הספרות הצעירה, שנה כ"ב, תשי"ח מגל' א', שנה כ"ג, תשי"ט: ניב, בטאון הספרות העברית הצעירה באמריקה

משה פלאי, תשי"ח-תשכ"ו שנה ל', גל' א'-ב', ניסן תשכ"ו, גיליון אחרון

תאריכי הנוער העברי

הסתדרות הנוער העברי נוסדה בג' סיוון, תרצ"ו

תיקון טעות

בהדאר גיליון מס' 4, כרך 82, נפלה טעות בעמ' 43. כותרת מאמרו של ג'רום מנדל צ"ל: "שתולים בישראל, פורחים באנגלית", ולא באנגליה, כפי שנרפס. עם הקוראים הסליחה.

נשיאי הנוער העברי

משה דייוויס, תרצ"ו; סעדיה מקסימון, תרצ"ז; יעקב קבוקוב, תרצ"ח-תרצ"ט; משה עטנברג (יושב-ראש הנשיאות), ת"ש; יעקב קבוקוב, תש"א; חיים גרוסמן, גרשון וויינר, ישראל לדנר, חבר-נשיאות, תש"ד; גרשון כהן, תש"ו; הלל רודבסקי, תש"ז; משה סאמבר, תש"ט; מאיר טננבאום, תשי"ט; עידית סלמוביץ, תש"ך; דב זולה, תשכ"ג

מנהלי הנוער העברי

חיים אברמוביץ (מזכיר-מנהל), תרצ"ז; יוסף באראט, תרצ"ט-תש"ב; שלמה שולוינגר, תש"ג-תש"ד; ברוך וולשטין (מארגן), תש"ד; רות סיגל, תש"ו; ראובן בר-לבב, תש"ז; בת-שבע פישמאן-לפקוביץ (מרכזת), תשט"ו; פינחס שפילמן, תשט"ז-תשכ"ב; משה פלאי, תשכ"ב-תשכ"ו